

СРБИЈА НА ДОБРОМ (РЕФОРМСКОМ) ПУТУ ИЛИ НЕ

У последње време актуелизује се дилема да ли је наша земља на правом путу у реформисању привреде, како то тврди наша актуелна власт, поготову што више него ласкаве оцене долазе из иностранства, пре свега, од међународних финансијских организација. Наиме у тим оценама се тврди да реформе у Србији одлично напредују и да резултати које смо у томе постигли у прве две године није бележила ни једна земља у транзицији. Са друге стране, већина наших грађана то не примећује, збуњена је и са неверицом слуша хвалоспеве реформама које некада прелазе и границе доброг укуса. Рапомон око (не)успешности реформи у нашој привреди постаје много јаснији уколико се разумеју и схвате савремени глобалистички токови, поготово геоекономски.

Крај другог и почетак трећег миленијума у знаку је глобализације као кључног планетарног процеса који је у својој суштини веома противуречан. Он је у исто време економски веома ефикасан и супериоран, а социјално неефикасан и инфериоран. Са једне стране имамо невероватно брз развој светске привреде и модерних технологија, а са друге стране је све већи јаз између богатих и сиромашних. Док становници Северне Америке, Јапана и Западне Европе живе у благостању “половина човечанства живи у сиромаштву, више од трећине у беди. Око 800 хиљада људи пати од неухрањености. Готово милијарда

је неписмена. Милијарда ипо нема питку воду, а бар две милијарде људи још нема струју.”¹⁾

Поред тога, афирмише се сила права, а веома често примењује право силе; афирмишу се демократија и људска права, а ствара ауторитарна светска држава, с једне, те умножава број малих и слабих држава под (званичним или фактичким) протекторатом НАТО-а, с друге стране; афирмише се заштита људских права, а “хуманитарне” војне интервенције се своде на геостратешке интересе моћних за контролом над оскудним природним ресурсима; афирмише се борба против тероризма, а легализује глобални тероризам моћних; кажњавају мале државе због “несарадње” са (дискутабилно легитимним) међународним судовима, а најмоћнија држава не признаје легитимни међународни суд, итд.

Наша политичка управљачка елита није још у стању да пружи адекватан одговор на овај епохалан изазов. Ми смо у последњој деценији прошлог миленијума као одговор на ове противуречне процесе покушали да пронађемо у изолацији, па и супростављању глобалистичким токовима. Цена која је за такав неадекватан одговор плаћена добро нам је позната. После смене старог режима, нова власт је одговор покушала да пронађе у другој крајности. Уместо сатанизације глобализације и истицања само њених тамних страна, актуелна политичка елита у нашој земљи види само светле стране глобализације и у потпуности се (или боље рећи, нас) препушта њеним процесима.

Тако смо уместо љутих антиглобалиста добили ватрене глобалисте. Од несхватљиве ароганције отишли

---

¹⁾ Le Mond Diplomatique - српско издање, новембар, 2002.

смо у потпуну сервилност према моћницима светске заједнице. Уместо сулудог настојања да се фронтално супротставимо “захукталој машини” глобализације и мењамо “неправедни светски поредак”, своју судбину смо, без размишљања, препустили у руке других - овдашњих “господара света” очекујући да ће они бринути о нашим интересима о којима нисмо спремни сами да се бринемо. При томе испуштамо из вида да они, за разлику од нас, искључиво воде рачуна о својим интересима који се, по правилу, остварују на уштрб интереса других, па и наших.

Оба ова екстрема, односно крајности, су једнако опасне и погубне за сваку малу, па и нашу, земљу. Између ових крајности постоји много “средњих решења” од којих је свако боље од екстремних (за која смо се до сада опредељивали), а једно од тих “средњих решења” јесте оптимално. Управо је проналажење оптималног решења кључни изазов на који треба дати адекватан одговор. То није могуће учинити уколико се суштински не разуме глобализација и њени драматични и противуречни токови.

Ако се глобалистички токови посматрају са економског становишта, односно у геоекономском контексту, онда се може видети да се савремени глобални економски развој опредељује дејствима две супростављене тенденције: потчињавање светске привреде интересима светске олигархије и транснационалног капитала, с једне, и конкуренцији националних економских система, с друге стране. У преплитању тих тенденција имамо велики број различитих комбинација економских модела појединих земаља.

Они се крећу од моћних националних привреда у којима се базира већина транснационалних компанија и у којима се национални интереси и интереси крупног капи-

тала добрим делом поклапају (као што су САД и Јапан), до пуне колонијалне зависности великог броја економски неразвијених (пре свега, афричких) земаља којима доминира транснационални капитал. Између те две крајности налази се највећи део држава, као што су земље Европске уније (које су се одрекле националног суверенитета у економији у корист европског транснационалног капитала), успешно и брзо развијајуће земље Југоисточне Азије које успевају да штите националне економске интересе и истовремено успешно привлаче инострани капитал), земље Латинске Америке (које покушавају да створе простор за развој сопственог капитала у условима доминирајућих транснационалних корпорација) итд.

Изградња економског модела сваке земље одвија се у врло општој борби за контролу над институцијама државне власти између представника транснационалног и националног капитала, светске олигархије и аутентичне националне елите. Између њих постоје разни (најчешће оптро супростављени) интереси, различити системи вредности, разни инструменти деловања итд. Југославија би требало да избегне судбину великог броја малих и економски недовољно развијених земаља у којима су противуречности између интереса транснационалног и националног капитала решавани увлачењем последњег у службу међународних корпорација и стварањем домаће компрадорске елите која бива укључена у периферферни слој светске олигархије.

Када говоримо о светској олигархији ми под тим појмом, једноставно речено, подразумевамо веома сложену и разнородну свеукупност крупних транснационалних (и њима потчињених) корпорација и банака, научних, консул-

татских и правних институција које их опслужују, међународних финансијских организација које раде у њиховом интересу, те разних формалних и неформалних организација које утичу на формирање јавног мњења. Без обзира на сву њену аморфност светска олигархија у пракси делује веома координирано због једноставне чињенице да је повезује исти економски интерес - слободно кретање транснационалног капитала и потчињавање својим интересима привреда што већег броја земаља у циљу стварања максималног профита. Због тога би било погрешно објашњавати деловање светске олигархије разним теоријама завере или активностима неких сатанских сила него објективним економским интересом крупног капитала.

У циљу реализације сопствених интереса светска олигархија настоји да ослаби националне системе безбедности и институције државне власти и националног суверенитета (замењујући их међународним правом и институцијама), те уништи националне економске структуре (потчињавајући их интересима транснационалног капитала). То се остварује на различите начине: увлачењем земље у велику дужничку зависност, подстицањем политичке нестабилности и хаотичног стања у друштву, подривањем ауторитета државе и њених темељних институција (поготово законодавне и судске власти, те војске и полиције), потискавањем националне свести деструктивним деловањем анационалних страних идеологија, релативизацијом устаљеног система вредности и оспоравањем кључних националних институција (цркве, академије наука и сл.) као и позитивног наслеђа националне историје, корумпирањем и деморалисањем домаће елите, формирањем великог броја невладиних организација (од којих се највећи број, добрим

делом, обучава, финансира и подржава из иностранства), обликовањем јавног мњења кроз средства масовног информисања која се (директно или индиректно) стављају под контролу фактора ван земље итд.

С друге стране, национални интерес сваке земље огледа се у потреби одбране независности земље, обезбеђењу високог стандарда и општег благостања свих грађана, очувању сопствене националне културе и могућности реализације властитих духовних вредности. Овакви интереси опредељују и одређене приоритете у међународној сарадњи, а они се у економској сфери, пре свега, огледају у отварању према међународном економском окружењу (зналачки користећи сопствене компаративне предности), привлачењу иностраног (првенствено, директног) капитала, међународној кооперацији (која треба да је под националном контролом и да обезбеђује заштиту унутрашњег тржишта), ограничавање иностраних инвестиција у сфере које су од виталног националног значаја (као например, банке у Чешкој, енергетика у Русији, земљиште у Словенији итд.), подршка домаћих произвођача и стимулисање конкурентности националне привреде.

Светска олигархија, док у потпуности не оствари свој циљ - потчињавање својим интересима привреде одређене конкретне земље и извлачењем из ње максималних профита - неколико година унапред проналази и припрема домаћу квази елиту (пре свега, мондијалистичке провијенције која по свом менталном склопу има материјалистички поглед на свет и у складу са њим усвојени систем вредности) која би у погодном тренутку заузела кључна места у држави. Када се створе политичке претпоставке за то, од нарочитог значаја је да се припадници те елите

нају и на местима са којих треба да се креирају и спроводе економске промене у земљи. Преко њих се нуде већ готова решења за вођење економске политике (по правилу, у духу Вашингтонског консензуса), предлажу се и “независни” економски експерти и саветници из иностранства, те се обећава издашна економска помоћ.

Уколико се упадне у ту “замку”, у и онако већ осиромашеним привредама брзо долази до погоршања свих економских перформанси и она не може да функционише без иностране помоћи и донација. Међутим, из иностранства стижу велике похвале о изузетној стручности и способности експерата који креирају и спроводе економску политику. Истиче се задовољство оним што је постигнуто (у кратком периоду) на плану реформисања привреде, те да треба бити само мало стрпљив јер ће се убрзо показати и први фасцинантни позитивни резултати.

У очекивању тога, организују се донаторске конференције на којима се обећавају велики износи средстава. Касније се испостави да се ту не ради само о донацијама већ добрим делом о кредитима, и да ће део обећаних средстава остати само на обећањима. Средства која се и реализују, добрим делом “поједу” они који су их дали (кроз различите видове консултантске помоћи, суптилно корумпирање домаће елите и слично) и бивају условљена разним уступцима (економским, политичким, па и кадровским - опстанак на кључним економским местима у земљи људи који су “доказали” своју реформску опредељеност и у које “донатори” имају поверење), те само у обиму који ће ублажити социјална незадовољства и омогућити наставак започетог “реформског” курса са жељеном кадровском гарнитуром “експерата”. Како се ситуација у привреди временом

погоршава, држава је све више зависна од средстава из иностранства и тешко може да се одупре веома јаким страним притисцима и бива онемогућена да се у вођењу економске политике руководи националним интересима. На тај начин светска олигархија успева, и уз свесрдну помоћ домаће квази елите, да реализује свој економски интерес - слободно кретање транснационалног капитала и потчињавањем својим интересима (у циљу стварања што већег профита) још једне од, до тада "неосвојених", земаља.²⁾

Најзаслужнији део домаће квази елите за остварење жељеног циља светске олигархије бива награђен и на тај начин што га она укључује у свој периферни слој. Данас се бивши министри и високи државни чиновници из многих привреда у транзицији, а чије се земље налазе у тешком економском стању ("захваљујући" и њиховом "минулом" раду) појављују у другим (по правилу, транзиторним) земљама као експерти, сада већ, светске олигархије.³⁾

²⁾ Управо је у последњој деценији XX века дошло до страховитог пада привредне активности у земљама у транзицији, док су развијене земље, у првом реду САД, истовремено имале изузетно дуг период привредне коњуктуре. Између те две појаве сигурно да постоји значајна корелација, али то не треба (као што смо већ истакли) тумачити никаквим теоријама завера него економским интересом моћних држава и неодговорношћу (свесном или несвесном) владајућих елита земаља у транзицији.

³⁾ Надамо се да то неће да се деси и са неким од наших министара. Мада сумњу изазивају изјаве неких од њих (чак и за говорницом Скупштине Србије) да су свесно пристали да раде за малу министарску плату (хоћемо да верујемо да, у складу прокламоване транспарентности, њихова садашња примања јесу само министарске плате, те да нема никаквих "додатака" из иностранства) рачунајући да ће њихова цена "на светској пијаци експерата" значајно порастити када напусте министарска места. Међутим, да то, ипак, не би био преседан сведочи министар Ђелић који каже (Видети: Б. Ђелић, Бољи живот треба мало причекати, Профил, бр. 37/02): "Мене наши људи увек "добронамерно" питају: А ко је то платио?... Док сам био у Русији, моје трошкове носиле су Фордова фондација, једна финска фондација "Вајлер", и на крају - Харвард, пошто сам био запослен као саветник Харвардовог Института за међународни развој..."

После пада социјализма у Источној и Централној Европи одмах се појавио велики број експерата из развијених тржишних привреда, који су упућивани, од стране међународних финансијских организација и познатих консултанских кућа, као саветници владама у транзицији. Они су за кратко време направили блиставе сопствене каријере у својим матичним кућама а, за њима, у земљама у којима су гостовали, по правилу, остајао хаос у привреди и додатно осиромашен народ. Због тога за њих и у иностраној економској литератури можемо да нађемо називе као “guest stars”⁴⁾ (“гостујуће звезде” - алузија на артисте који привремено остављају своју трупу, да би на другом месту гостовали и добро зарадили) или “carpetbaggers”⁵⁾ (“кофериши” - алузија на чиновнике-авантуристе који су после Америчког грађанског рата, масовно, са Севера одлазили на Југ са једним кофером, а враћали се са огромним богатством).

Све напред наведено односи се генерално на политику коју води светска олигархија. То је потребно да знамо и покушамо да избегнемо “замку” у коју су се “упецале” многе земље које су са транзицијом сопствене привреде отпочеле у претходној деценији. Ретко ко је ту “замку” успео да избегне (на пример, Словенија која се од самог

Управо о овом Институту (Harvard Institute for International Development - HIID) и раду њених саветника у Русији подробно пише Џенин Ведл са Института за Европске, Руске и Евроазијске студије Универзитета Џорџ Вашингтон. Наслов и поднаслов њеног рада (*“Момци са Харварда срећују Русију. Како су најбољи и најбриљантнији амерички “експерти” помогли да се уништи руска привреда”*) речито говори сам за себе. (Видети: Janine R. Wedel, *The Harvard Boys Do Russia. How the best and brightest American “experts” helped destroy the Russian economy*, *The Nation*, Vol.266, No.20, June 1, 1998.)

⁴⁾ На пример: Јанош Корнаи, Системнаја парадигма, *Вопроси економики*, 4/2002.

⁵⁾ На пример: R. Portes, *Transformation Traps*, *The Economic Journal*, No 426, vol. 104, 1994.

почетка одрекла услуга саветника из иностранства), неки су се после краћег (случај Пољске где су 1994. године напoкoн дигли руке од помоћи страних експерата, те разрадили сопствени програм “Стратегија за Пољску” и главног творца тога програма Гжегожа Колотка изабрала за вицепремијера и министра финансија) или дужег (случај Русије, која је 1998. године доживела финансијски крах и Борис Јелцин је био присиљен да се одрекне услуга домаћих економиста - либерала и њихових саветника са стране) времена из ње “избавиле”, а неке из ње још не успевају да се “спасу” (на пример, Румунија из које је, после Пољске и Русије, дошао наш министар финансија).

Да би нека земља могла успешно да заштити своје националне интересе у економској (и не само економској) сфери потребно је да има сопствени, конзистентно урађен и доследно спровођен, програм економских реформи који ће бити резултат домаће памети (да се тако једноставно изразим),⁶⁾ а не никако већ готов програм који се нуди од разних “ауторативних” међународних организација и институција, “реномираних” иностраних консултанских

---

⁶⁾ Недавно је проф. др Јанез Прашникар, на опаску да су домаћи економисти “отерали” Џефри Сакса (својевремену мегазвезду транзиције - прим. аутора) из Словеније, одговорио: “Нисмо га баш отерали. Он је увек радо виђен гост. Али словеначки економисти су јасно рекли да имају своје становиште које је другачије од његовог. Он је дошао у Словенију као што је ишао и у разна друга подручја. Одржао је говор у словеначком парламенту, а ми смо после отворено у јавности рекли да није добар такав транзициони пут. Јавност је прихватила наш став. Сакс је имао став који је могао да спроводи у Монголији, али не и у Словенији.” (Политика, 14.10.2002) На нашу срећу Џефри Сакс није присутан ни у Србији, али је ту његов ученик - сарадник мр Божидар Ђелић који је са њим у последњој деценији гостовао, односно ишао у “разна друга подручја”.

У већ поменутом тексту у “Профил”-у министар Ђелић овако описује почетак своје сарадње са Саксом. “На Харварду сам одлазио и на часове Џефри

кућа и гостујућих саветника из иностранства. Мора се имати у виду да се програм конципира зависно од циљева који се желе постићи, те да циљеви које пред себе постављамо не морају да се поклапају са циљевима оних који нам нуде већ готове “рецепте”. То нарочито важи за економску сферу која је, по својој суштини, превасходно заснована на интересу.

Потребно је такође нагласити да је само реформисање привреде истовремено како економски тако и политички процес и у пракси често политички интереси надвладају економске. Искуство других привреда у транзицији показује да основни проблеми произилазе, не због недостатка теоријских знања и непознавања искустава других земаља, него првенствено због недовољне одлучности (па и жеље и интереса) политике да се неопходне реформе изврше у интересу сопствене државе и њених грађана. Нажалост, у политици је све мање државника, на најодговорним местима у земљама у транзицији, са јасном идејом-водиљом и визијом изградње модерне и просперитетне државе (на добробит већине њених грађана), а све више “прагматичних” политичара и високих државних чиновника који политику доживљавају као могућност за сопствено позиционирање и реализацију својих личних, пре свега, материјалних интереса.

И на крају истакнимо да, нажалост, многа добронамерна упозорења о (не)правилности одабраног курса реформисања привреде слабо допиру до креатора реформи у нашој

Сакса... (који) је упоредо постао саветник и пољске (Мазовјецки) и југословенске (А. Марковић) владе. На једном од часова на Харварду, он ме је тада питао: “Ти си на -ић. Да ниси случајно из Источне Европе? Ако знаш економију - ‘ајмо заједно!’” Буквално већ два дана после тога смо летели за Варшаву... (и) непрестано сам боравио у Варшави или Београду.”

земљи, који и даље истрајавају на концепту радикалних економских реформи, који је базиран на либералној теорији економске политике. Истине ради треба рећи да присталице овог концепта нису само економисти из Г17 плус и њима блиски чланови експертског тима владе Србије и НБЈ, него и огромна већина наших економиста, која је склона некритичком прихватању већ готових економских модела, недовољно уважавајући специфичности наше привреде. Механичко прихватање готових модела (или како то каже нобеловац Џ. Стиглиц, “прекомерно веровање економским моделима узетих из уџбеника, који могу бити корисни при обуци студената, али се на њих не треба ослањати при саветовању влада које покушавају да изграде тржишну привреду”⁷⁾) доводи до разрушавања националних економија што је и нормално у условима одсуства адекватне законске базе и јаким институција. Либерална економска политика може да обезбеди добре резултате у условима правне државе, у супротном то води растројству целокупне привреде и корупцији у свим структурама власти.

За успешно спровођење економских реформи није само важно спровести стабилизацију, либерализацију и приватизацију привреде, ни обезбедити довољан обим инвестиција него је потребно изградити и правну државу са ефикасним институцијама. При томе, за разлику од инвестиција које могу да се обезбеде и из иностранства, правна држава и адекватне институције морају да се изграде у самој земљи. (То много не кошта, али је потребно да

---

⁷⁾ J. Stiglitz, *More Instruments and Broader Goals: Moving Toward the Post-Washington Consensus*, WIDER Annual Lecture, WIDEW/UNU, 1998. J. Stiglitz, *Whither Reform? Ten Years of Transition*, World Bank's Annual Bank Conference on Development Economics, Wash., D.C., April, 28-30, 1999.

постоји истинска политичка воља да се то и уради). Ова чињеница требало би нашу политичку и економску елиту да подстакне на критичку преиспитивање принципа, на којима се заснивао наш досадашњи транзициони пут подржан од стране међународних финансијских организација и који је био базиран на, сада већ, стандардној економској теорији која је игнорисала институционалне аспекте транзиције. За разлику од овог главног правца (mainstream) економске теорије нова институционална економија (the new institutional economics)⁸⁾ у великој мери шири област анализе обухватајући и социолошке, правне, културне и етичке аспекте, те акценат ставља на стварање институционалних претпоставки за ефикасно функционисање тржишне привреде.

Све док се привредне реформе буду заснивале на поставкама које заговарају саветници из иностранства и наши утицајни економисти (чију идејну основу чини радикални либерализам) тешко је и очекивати резултате који би били у интересу земље на начин како то прихвата већина наших грађана. До тада ће и питања реалности девизног курса, ефикасности приватизације и уопште (не)успешности економских реформи изазивати контраверзе, те ће и даље извршна власт да се пита: како то да изванредне резултате које постижемо на плану реформи виде сви у иностранству и од њих стижу само похвале и дивљења, а те исте реформе су у сопственој земљи подвргнуте општрим критикама (не само од присталица старог режима и анти-реформиста већ и од већине обичних грађана)?

---

⁸⁾ Видети детаљније: *Institutions and economic development, Growth and governance in lessdeveloped and post-socialist countries*, Ed. By Clauge C. - L., Baltimore, The Johns Hopkins univ. pres, 1997.

“Едуковање неуког народа” помпезним медијским кампањама попут “Србија на добром путу” или “Поносна Србија” тешко да може да буде од нарочите користи.

(Новембар, 2002)